

Barn i sorg

- På hvilken måte kan barnehagepersonell støtte barn som opplever sorg etter dødsfall i nære relasjoner?

Lene-Mari Antonsen Wallmann
[kandidatnummer: 1004]

Bacheloroppgave
[BPBAC4900]

Trondheim, Mai 2020

Bacheloroppgaven er et selvstendig studentarbeid gjennomført ved Dronning Mauds Minne Høgskole for Barnehagelærerutdanning og er godkjent som en del av barnehagelærerutdanningen. Under utarbeidelse av oppgaven har studenten fått veiledning ved DMMH.

DronningMaudsMinne
HØGSKOLE FOR BARNEHAGELÆRERUTDANNING

Forord

Etter fire år som student i barnehagelærerstudiet ved Dronning Mauds Minne Høgskole, kjenner jeg på en ydmykhet over å ha kunnet tatt del i en slik prosess ABLU-modellen hadde å tilby. Arbeidsplassbasert utdanning gjorde det mulig for meg å ta høyere utdanning i Trondheim samtidig som jeg kunne forsørge min familie hjemme i Nordland, ved å kunne jobbe 60 % i tillegg til 75 % studie, årlig.

Det har vært fire lærerike år, med noen av de fineste studiekameratene jeg kunne ha tenkt meg til å studere sammen med. Studiegruppen og lærere ved DMMH har vært til stor støtte og inspirasjon. Til tross for motbakker har jeg klart å fullføre.

Den første store takken går til min styrer, Trine. Hun visste før meg at jeg skulle bli barnehagelærer. Takk for å bli trodd på!

Familien og venner er uvurderlig i en slik sammenheng. Takk til dere. Takk for pågangsmotet, for alle timene med veiledning og for at dere har løftet meg opp, og gitt meg troen på meg selv.

Til mine informanter: Tusen hjertelig takk for at dere kunne bidra med noe så sensitivt som personlige erfaringer knyttet til sorgen dere bar og enda bærer med dere.

Innhold

Innledning	4
Valg av tema.....	4
Avgrensninger og problemstilling	5
Førforståelse	6
Oppgavens oppbygging	6
Metode	7
Valg av metode.....	7
Intervjuers makt og etiske betraktninger	8
Etiske retningslinjer.....	9
Metodekritikk	9
Troverdighet	10
Informasjon og utvalg av informanter	10
Beskrivelse av gjennomføring	12
Analysearbeid.....	12
Teori.....	13
Barn i sorg	13
Barns sorgreaksjoner	13
Å kommunisere med barn i sorg	14
Foreldresamarbeid	15
Lekens rolle	16
Kildekritikk	17
Presentasjon av funn og drøfting	18
Informantenes opplevelser og sorgreaksjoner	18
Uttrykk gjennom tegning.....	19
Minner	19
Minner fra barnehagen	20
Fra biperson til hovedperson	21
Samarbeid mellom barnehagen og familien – og støtte av barn.....	23
Det litt absurde, men normale	24
Å støtte barns uttrykk	25
Hvordan barnehagepersonell kan støtte de sørgende barna.....	26
Avslutning	27
Referanseliste:	28

Vedlegg	29
Informasjonsskriv og samtykkeerklæring.....	29
Intervjuguide	33

Innledning

Valg av tema

Sorg er tungt. Mange er nok enige i at sorg er ikke bare tungt å ha selv, men at det kan være vanskelig å møte andre i sorg. Hva skal man si, hvordan skal man være? Mennesker uttrykker sorg på forskjellige måter. Som voksen er man bedre rustet til å sette ord på sine følelser og har kanskje utviklet egne metoder for å takle sorgen. Men hva med barna? De klarer ikke alltid å sette ord på sine følelser. Likevel kan de like fullt være i sorg. De bruker også mye av sin tid i barnehagen. Hvordan de blir møtt av barnehagepersonell dersom de skulle være i en sorgprosess tror jeg har stor betydning for barnet og dets videre liv.

Jeg har selv vært det barnet som har sørget, både i barnehagealder og i barneskolealder. I barnehagen skjedde det én eneste negativ episode med en ansatt – som ikke trodde meg da jeg sa jeg gråt for den som var død og ikke for fallet mot gulvet. Jeg hadde ikke vondt utenfor kroppen, men jeg hadde det **så** vondt inni. Mistroelsen og ordene fra «den voksne» gjorde at jeg kom til å tvile på mine følelser. Disse følelsene ble igjen utfordret da jeg mistet min bror og onkel i løpet av noen måneder da jeg gikk på barneskolen. Jeg har et minne av at en lærer bare noen uker/måneder etter det første dødsfallet sa at jeg måtte komme meg videre, «det er nok nå». Skammen og tankene spant rundt inni hodet mitt til jeg ble voksen: Er ikke mine følelser i samsvar med normen? Er jeg unormal? Har jeg ikke rett til å gråte også?

Det endte med flere år i ungdomstiden hvor jeg hadde et hardt skall rundt meg. Jeg gråt ikke foran andre, snakket ikke om følelser. Å reagere med sinne beskyttet meg. Det var lettere å forholde seg til omverdenen som sint. Heller det enn sårbar.

Jeg husker også selvfølgelig gode øyeblikk med pedagoger og lærere som var der for meg – som jeg hadde gode relasjoner til. Likevel skar de negative kommentarene og de som ikke forsto meg, dypest av alt.

I min forskning ønsket jeg derfor å belyse barnets stemme i møte med barnehagepersonell. Måten jeg kunne gjøre det på, var å innhente erfaringer fra voksne som opplevde å miste sine nære da de gikk i barnehagealder. Jeg ønsket å forske på om de følte seg ivaretatt av barnehagen og å høre hvordan de opplevde sorgen og tilværelsen rundt den. Hadde de opplevd det samme som meg, eller møtte de bare omsorg på sin vei?

Denne oppgaven er basert på de to informantene som takket ja til å bidra til mitt forskningsarbeid. Deres opplevelser av sorgen de var og enda er i, gjorde inntrykk på meg.

Det har motivert meg til å analysere og drøfte denne oppgaven så godt som mulig slik at den muligens kan være en dråpe i havet om forskning på barn og sorg.

Avgrensninger og problemstilling

For å ikke gjøre forskningen for stor er det naturlig å gjøre noen valg for å avgrense bacheloroppgaven. Mitt overordnede tema er sorg. Forskningsspørsmålet er: *På hvilken måte kan barnehagepersonell støtte barn som opplever sorg etter dødsfall i nære relasjoner?*

Sorg er et vidt begrep. Selv om det kan være like viktig å arbeide med sorg etter skilsmisse flytting eller tap av vennskap, blir omfanget for stort til å ta med i denne omgang. Det vil likevel være relevant å ha den samme type kunnskap om sorgarbeid når barnehagepersonell skal arbeide med barn som har opplevd en skilsmisse og lignende scenarioer. Dette beskriver Tove Thagaard (2018, s. 182) som overførbarhet. Forståelsen forsker utvikler innenfor gitte tema, kan være gjenkjennelig i andre situasjoner. Dette kan da få en generell relevans for flere situasjoner. Overførbarhet knyttes også opp mot det leser kan gjenkjenne ut fra egne livserfaringer.

I barnehagens arena jobber barne- og ungdomsarbeidere, assistenter, barnehagelærere, spesialpedagoger, og også mennesker som er utdannet innen helse; alle har ulike kompetanser, men barnehagelæreren skal ha mer kompetanse på kommunikasjon med barn i sorg og foreldresamarbeid. Jeg vil derfor i denne oppgaven legge vekt på barnehagelærernes rolle når barn sørger, men også skifte mellom det og barnehagens personell/ansatte og «vi» der det er naturlig.

Det blir også i hovedsak skrevet foreldre som deres nærmeste, men det gjelder i hovedsak alle i nær relasjon med barnet, og eventuelt andre omsorgsgivere. Foreldre skrives for å få til en god leseflyt.

Selve dødsfallet vil i teksten bli referert til som dødsfall, situasjon, traume og hendelse.

Førforståelse

Ettersom jeg har personlige erfaringer rundt det å være et sørgende barn, gjorde den unge jeg meg opp noen meninger om at det fantes for lite kunnskap om hvordan «de voksne» snakker til og håndterer sørgende barn. Min førforståelse har utviklet seg siden den gang. Men likevel tenker jeg at barn i dag også kan være uheldige med hvem de møter på når de uttrykker sin sorg. Det er selvfølgelig mye som spiller inn, som dagsform hos den ansatte, tid, rom og sted, som kan påvirke barnets møte med den voksne. Men jo mer barnehagepersonell kan om barn i sorg, jo lettere blir det å møte barn som sørger - også på en “dårlig dag”..

Oppgavens oppbygging

Innledningsvis ønsker jeg først å presentere metodekapittelet, som er den første av tre hoveddeler. Under det kapittelet fremstilles det hvorfor jeg har tatt de valgene jeg har gjort i de ulike prosessene under forskningsperioden. Deretter vil jeg i teorikapittelet vise til inneholder teori fra fagbøker jeg mener er relevant for å svare på problemstillingen. Et av de første underkapitlene her vil være om barns sorgreaksjoner, hvor noen av de vanligste sorgreaksjonene og teori rundt dem blir presentert. Videre tar slår jeg sammen funn og drøfting under den siste av de tre hoveddelene. Der vil jeg presentere funn i løpende tekst og drøfte dette opp mot relevant teori og egne erfaringer. Avslutningsvis foretar jeg en oppsummering for å binde sammen helheten i oppgaven, samt og svare på problemstillingen.

Metode

Når noe skal undersøkes, bruker metode som vårt redskap. Metoden vi mener er best for vårt arbeid, hjelper oss til å samle inn den informasjonen (datamaterialet) vi trenger til undersøkelsen (Dalland, 2017, s. 52).

Valg av metode

For å finne ut av hvordan barn i sorg blir møtt i barnehagen, har jeg valgt å bruke kvalitativ metode. Siden det kvalitative forskningsintervjuets formål er å forstå sider ved informantenes eget dagligliv (Kvale og Brinkmann, 2015, s. 42). En kvantitativ tilnærming ville vært aktuell dersom jeg var ute etter et målbart resultat. Den kvalitative metoden vil hjelpe meg til å forstå erfaringene til menneskene jeg intervjuer. Opplevelsene deres kan ikke måles i så måte lik en kvantitativ metode gir (Dalland, 2017, s.52). Forskjellen mellom disse to metodene ligger mest i hvordan forskningsmaterialet blir samlet inn, for man kan alltid spore noen kvalitative fragmenter i en kvantitativ undersøkelse og vice versa (2017, s.55).

Om kvalitative intervju skriver Tove Thagaard (2018, s.90-91) at vi kan utforme forskningsintervjuer på ulike måter, og at de er delt inn i tre tilnærminger. Den ene er en lite strukturert tilnærming, hvor det er mer en samtale mellom forsker og intervjuperson rundt de ulike temaene i forskningsarbeidet. Den andre måten er veldig strukturert, hvor spørsmålene er nøye utformet etter tematikken, og svarene fra alle intervju kan i stor grad måles mot hverandre. Da jeg skulle ut og forske, valgte jeg den tredje tilnærmingen, som er delvis strukturert – og som gir en kombinasjon av de to første tilnærmingene (s. 91).

Kvale & Brinkmann (2015) viser til den type tilnærming som det semistrukturerte livsverdensintervjuet. Det forklares slik at det er intervjupersonens eget syn på de ulike tema fra dagliglivet som skal fremheves. Intervjuer, altså den som stiller spørsmålene (i dette tilfellet jeg), søker da særlig etter intervjupersonens fortolkninger av deres erfaringer og meninger rundt fenomener det snakkes om. I dette forskningsarbeidet er det fenomenet *sorg* som beskrives.

Et semistrukturert intervju blir lagt opp som en samtale som er en balansegang mellom åpen og lukket spørreskjema. Intervjuet skal holdes profesjonelt, og det har et annet formål enn den daglige samtalen mennesker har i hverdagen (2015, s.46). Dette har jeg forsøkt å overholde i mine intervjuer. Slik Kvale & Brinkmann skriver (2015, s.46), forberedte jeg mine informanter på å samtale rundt temaene i intervjuguiden, uten å bli for opphengt i rekkefølge av spørsmål. Intervjuer som dette blir som regel transkribert, hvilket jeg også har gjort.

Intervjuers makt og etiske betraktninger

Et kvalitativt forskningsintervju er asymmetrisk (Kvale & Brinkmann, 2015). Det betyr at intervjuer har en større makt i rommet enn det informantene har. Intervjuet skal fra intervjuers side holdes profesjonelt, og intervjuer skal hele tiden være bevisst på den makten den innehar, da det ikke skal bli ubalansert (s. 42). Relasjon mellom intervjuer og informant er avhengig av intervjuerens evne til å skape et rom der informantene trygt og fritt kan snakke. Det krever en balansegang mellom det ønsket intervjuer har om å innhente interessant kunnskap og respekten for informantenes integritet etisk sett (2015, s. 35).

Under en slik forskning som dette må det alltid stilles etiske spørsmål til hvordan intervjuer behandler intervjupersoner både i forkant, under og etterpå (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 97). Den kunnskapen som skapes i et forskningsintervju, oppstår av samspillet mellom informant og intervjuer. To forskjellige intervju gir to ulike settinger, og produserer forskjellig kunnskap (2015, s. 49). Samspillet kan utløse vanskelige følelser hos begge parter, så intervjuer bør være var på de mulige etiske krenkelser av informantens personlige grenser, og være kapabel til å behandle den mellommenneskelige dynamikken i samspillet (s.49).

Det asymmetriske grunnlaget i intervjusituasjonen betyr imidlertid ikke at den som intervjues er uten kontroll over situasjonen. Informant bestemmer selv hvor mye hun ønsker å formidle om de temaene som blir tatt opp (Thagaard, 2018, s. 91-92).

Kvale og Brinkmann (2015, s.47) viser til viktigheten av at intervjuer bevisst er på søken etter å forstå informantens oppfatning av de situasjoner som er relevante for oppgaven. Intervjuer skal kunne tolke og være oppmerksom på kroppsspråket, stemmeleie og intervjupersonens ansiktsuttrykk.

Under intervjuet forsøkte jeg å være oppmerksom på disse tre faktorene. Jeg var forberedt på at det kunne oppstå sterke følelser når et tungt tema som død er samtaleemne. Som intervjuer forsøkte jeg å tilpasse meg intervjuobjektene. Dersom en av intervjupersonene trengte å innhente seg, fikk de tid til det. Jeg opplevde også å få en stor interesse for fortellingen fra deres liv, og dermed viet jeg lite oppmerksomhet mot spørsmålsarket. Mitt inntrykk var at informantene hadde forberedt seg godt til intervjuet. Det gjorde at vi fikk et dybdeintervju som inneholdt mange detaljer fra deres opplevelser av å bli møtt av barnehagepersonell som barn i sorg.

Som Kvale og Brinkmann (2015, s. 52) skriver, vet informantene at selv om det er deres historie som fortelles, så sitter jeg likevel med den makten at jeg kan fortolke deres personlige

erfaringer dit hen jeg vil i min forskning. I de fenomenologiske (fenomenologi er læren om fenomener) undersøkelsene er fokuset rettet mot hvordan verden konkret oppfattes av hver enkelt. Målet er at informanten blir hørt og forstått ut fra sitt eget perspektiv (Thomassen, ifølge Dalland, 2017, s.45). Siden ingenting er entydig, må vi alltid fortolke objekter, subjekter og fenomener. Denne fortolkningslæren kalles for hermeneutikk (2017, s. 45). Det å fortolke er å prøve å finne meningen i noe som i hovedsak er uklart. (2017, s.45). Hermeneutikken handler om å fortolke fenomener som er meningsfulle (s.46). I denne teksten vil det være å fortolke funnene fra transkripsjonene.

Og siden hermeneutikken handler å fortolke grunnlaget av menneskets eksistens, er denne tilnærmingen viktig for bacheloren siden det handler om å forstå fenomenet, ikke bare forklare det. Funn fra tolkning vil alltid være en variabel usikkerhet bak, siden tolkningen er gjort av én person – likevel kan den tolkes som sannhet om flere forskere bekrefter fortolkningene (s.47).

Etiske retningslinjer

For å behandle personopplysninger må forsker tenke på personvernet. Forsker skal i forkant av innsamling av data, søke om tillatelse fra NSD (Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste) til å utføre prosjektet sitt (Thagaard, 2018, s. 21-22). Informantene som deltar i forskningsprosjektet skal få et skriftlig informert samtykke hvor det står om konfidensialitet og konsekvenser av å delta i prosjektet (2018, s. 22).

For å sikre informantenes anonymitet har de i fått fiktive navn. Uken før intervju fikk informantene et infoskriv med samtykkeskjema hvor det sto om deres rettigheter, hvordan datamateriell skulle behandles i etterkant m.m. (se vedlegg), som de fikk sammen med intervjuguiden de skrev under på.

Metodekritikk

Siden jeg har intervjuet informanter som er født på nittitallet, kan jeg bare anta at barn i sorg blir møtt på lik måte i dag. Kildene mine er gamle i den forstand at det er 20-25 år siden informantene gikk i barnehagen. Likevel er det relevant da jeg er ute etter barnets erfaringer, og de erfaringene er ikke eldet.

Det som kan være en faktor for at mine informanter sa ja til å delta i intervju om en så personlig erfaring, er at begge arbeider med barn. Dette kan, ifølge Thagaard (2018), ha en innvirkning på hvordan de reflekterer rundt sine erfaringer som barn, da de via sitt fagfelt har lært mye om det (s. 57).

Troverdighet

Thagaard (2018, s. 181) skriver at troverdigheten i et kvalitativt intervju er basert på ord som reliabilitet og validitet. Forenkling av ordene hjelper oss å forstå hvordan troverdigheten blir til. Reliabilitet handler om pålitelighet. Den kan begrunnes i måten forsker har etablert kontakt med informantene og inntrykk forløpet i innsamlingsprosessen av datamateriale har skapt.

Under en slik etisk forskning som dette, vektla jeg å etablere kontakt tidlig med mine informanter. De fikk intervjuguiden sendt i forkant av intervju, slik at de ble forberedt på spørsmål og tema. Informantene fikk også være med på å bestemme hvor og når de skulle intervjues. Vi hadde tidlig en samtale om reaksjoner som kunne komme, og snakket om de forventninger vi hadde til hverandre. Det var viktig for meg å fortelle at jeg ikke forventet annet enn at de delte sin historie. Jeg ønsket ikke at de skulle føle seg presset til å snakke, om noe ble for vanskelig. Var det spørsmål de ikke kunne svare på så var det helt greit. Diktafon ble også brukt under intervjuene, dette gjorde at jeg som intervjuer kunne fokusere mest mulig på samtalen i rommet, og tolke signalene informantene sendte. Gjennom det styrkes også pålitelighet, siden ord og setninger blir gjengitt nøyaktig slik informantene har sagt og tolket det.

Validitet handler om gyldigheten av resultatene. Er forsker subjektiv til tema, som gjør at forsker har en sterkere tilknytning til tematikken? Eller objektiv, uten personlige referanser til det spesifikke tema? Det er viktig at forsker er kritisk til hva tolkningene av datamaterialet blir basert på (2018, s.181).

Som nevnt innledningsvis er jeg som forsker bevisst på min subjektive rolle innenfor tema *barn i sorg*. Det betyr at jeg er innstilt på å skrive en så objektiv oppgave som mulig. Likevel er det viktig for meg å presisere at fokuset mitt som forsker er basert på barnets stemme i møte med personalet, og barnesynet kan være subjektivt. Thagaard (2018, s.181).

Informasjon og utvalg av informanter

Informantene, som fra nå blir kalt for Tine og Oda, er begge høyere utdannet og arbeider daglig med barn. De er mellom 25-30 år og er da også fra samme tiår – siden de har gått i barnehage rundt samme tidsrom, vil barnehagene mest sannsynlig ha arbeidet ut fra den samme kompetansen om barn i sorg.

En strategisk utvelgelse av informanter ses på som nødvendig for denne forskningen, da de informantene som er valgt ut har erfaring med sorg som fenomen (Dalland, 2017, s.57). Tina

og Oda ble valgt ut spesielt fordi de hadde den erfaringen jeg var ute etter i mitt arbeid med bacheloroppgaven. Kravene jeg hadde til informant var at de måtte ha mistet noen i nær relasjon da de var i barnehagealder, og har opplevd sorg som følge av dette. Det var også viktig for oppgaven at de hadde minner om tema.

Informantene mistet begge sine fedre rundt femårsalderen.

Tines far døde på sykehuset etter et lengre sykdomsforløp, likevel var det et uventet dødsfall. Oda mistet sin far etter et illebefinnende. Hun hadde også mistet sin bestefar og opplevd at et barn som gikk i samme barnehage som henne døde.

Begge informanter har lest over og godkjent transkriberingen av sine intervjuer før analyse.

Beskrivelse av gjennomføring

Kort oppsummert har noe av gjennomføringen av intervjuene blitt flettet innunder noen av de ulike undertitlene i dette kapitlet, siden det ble mest naturlig for meg å skrive slik.

Intervjuene ble gjennomført på Informantenes arbeidsplass på det tidspunktet de ønsket. Temaet var sårt å snakke om, og alle tre var preget mer eller mindre grad av settingen og alvorret i tema. Min rolle som intervjuer gikk forholdsvis fint. Rammen rundt intervjuet virket trygg, og det virket som om informantene var trygge på å dele sine fortellinger med meg. I ettertid har jeg irritert meg over den ene gangen jeg så på intervjuguiden for å se om vi var innom et bestemt spørsmål, for da hindret jeg flyten. Men alt i alt, gikk intervjuene verdig for seg. Som jeg skrev innledningsvis, ble jeg motivert av møtene med Tine og Oda til å behandle erfaringene deres med den største respekt i denne oppgaven.

Analysearbeid

Båndopptakeren hadde ødelagt Tines intervju. Da det ble oppdaget skrev jeg ned de få setningene jeg hørte, og skrev ned alt fortellende, slik jeg husket intervjuet. Dette var krevende, og jeg var redd for å ødelegge essensen av intervjuet, men Tine godkjente dette dokumentet. Odas intervju ble transkribert og begge intervju er anonymisert. Lydopptakene ble slettet umiddelbart fra opptakeren.

Siden informantene delte fra sin livserfaring, falt det meg naturlig inn å studere sammenhengen mellom innholdet og uttrykket informantene skildret, opp mot deres forståelse av erfaringene de hadde med seg og den sosiale situasjonen de befinner seg i. Denne analysemetoden kalles en fortellingsanalyse (Thagaard, 2018, s. 127). Begge informanter hadde tydelige tanker på hvordan noen episoder eller valg i lives deres var formet etter hendelsene i og rundt tema død og sorg.

Teori

Barn i sorg

Er det noe alle vet, så er det at sjansen er stor for at vi kommer til å miste noen vi har kjær. Vi vet ikke når, hvor eller hvem. Vi vet ikke om vi er barn eller voksne når eller hvis det skjer.

Det blir ofte slik at barn blir «satt til side» når noen nært dem dør. For barnet kan det oppleves som et overgrep når barnet blir behandlet som en biperson (Ekvik, 2010, s. 17).

Hovedpersonene blir ofte foreldrene som har mistet barnet sitt, eller bestefar som akkurat mistet konen sin. Barna får ofte tildelt rolle som hjelper eller maskot, og voksne rundt dem ser på dem som bevis for at livet må gå videre, de er håpet i fremtiden (2010, s. 17).

Barns sorgreaksjoner

Atle Dyregrov (2006) skriver at barn gjør som voksne, de reagerer på mange ulike måter når de sørger (s. 20). De aller første reaksjonene barn kan få etter et dødsbudskap er sjokk og vantro, forferdelse og protest, apati og lammelse, og fortsettelse av vanlig aktivitet (2006, s. 20). De første reaksjonene hos barn som har forventet et dødsfall (i form av et sykdomsforløp hos den døende) vil være basert på den informasjonen barna har fått under sykdomsforløpet. Det at de har gått igjennom en så mental forberedelse som det er mulig, og de får en mulighet til å ta avskjed, vil hjelpe dem i deres sorgarbeid. Det vil i tillegg kunne dempe følelsen av sjokk når dødsfallet skjer. Men uavhengig av mental forberedelse, vil barnet oftest få en umiddelbar sjokkreaksjon (s. 20).

Angst er en av de aller vanligste reaksjonene barn har etter noen i nære relasjoner dør (2006, s. 22.). Sterke minner, søvnforstyrrelser, tristhet, lengsel, savn, sinne, oppmerksomhetskrevende atferd, skyld, selvbebreidelser og skam, skolevansker og kroppslige plager er også listet opp som vanlige sorgreaksjoner (s. 22). Ifølge Dyregrovs (2006) erfaringer vil barn som har opplevd død i nære relasjoner bli engstelige, fordi de føler på en utrygghet siden deres tilværelse har endret seg. Barnas engstelser går som regel ut på at andre i nære relasjoner også kommer til å dø; «når pappa er død, kan mamma også dø fra oss» (s. 22).

En hensiktsmessig beskyttelsesmekanisme er når barn (og voksne) ikke reagerer umiddelbart med sterke følelser etter dødsfallet er blitt kjent (2006, s. 21). Det er helt normalt å reagere slik. For det som skjer er at barna stegvis tar inn over seg det som har hendt. På den måten blir de ikke følelsesmessig overveldet, og slik blir de i stand til å tåle sterke påkjenninger (2006, s. 21).

Dyregrov (2006) skriver at barns evne til å regulere sine følelser er under utvikling (s. 21). Så om barn blir mer apatiske og nærmest følelsesmessig lamslått når de får et dødsbudskap, at de setter på «bremsene», så er det en nødvendighet (2006, s. 21). En slags autopilot kan være koplet inn, og barna kan fortsette i en periode med det hverdagslige de bruker å gjøre, som om ingenting har hendt. Det nevnes at barna kan si ting som «Kan jeg gå ut å leke nå?» (s. 21).

Mye tyder på at voksne velger å skåne barna ved å unngå kommunikasjon med dem om sorgen. Det gjøres i god tro på at skjerming fra det vonde er det rette for barnet (Ekvik, 2010, s. 30). Ønsket er oftest å skjerme barna sine for unødige belastninger, bekymringer og sorger.

Når de voksne unngår å kommunisere med barna, kan det være de har observert en av de sorgreaksjonene hvor barna eksempelvis går rett i lek. De velger å tro at sorgen ikke oppleves så sterk for barna eller så har de ikke kunnskap nok om barnas sorg til å se at barnet er midt i en sorgprosess (Ekvik, 2010, s. 26). Videre vil jeg derfor vise til teori om hvordan voksne og barnehagepersonell bør kommunisere og støtte barn i sorg.

Å kommunisere med barn i sorg

Anne Kirsti Ruud (2011) skriver om tre overordnede prinsipper – *mening, verdighet og anerkjennelse*, som skal være grunnleggende for å fremme god kommunikasjon mellom barn og voksne (s. 19). Det handler om at voksne hjelper barn å skape mening for å forstå det barnet har opplevd. Og selv om livssituasjonen til barnet er vanskelig, skal den voksne i samtalen hjelpe barnet å beholde verdigheten. Den voksne skal akseptere måten barnet i samtalen presenterer seg selv, og måten barnet fremstiller hendelsen/situasjonen på; da anerkjennes barnet (s. 19-20).

Når det kommer til å fange opp følelsesmessige temaer og hjelpe barn til å utvikle et følelsesspråk, skriver Emilie Kinge (2006) «Å klare å fange opp barnets underliggende budskap; hva uttrykker barnet *egentlig* gjennom alle sine historier, betraktninger fantasier, osv., fordrer i stor grad oppmerksomhet og sensitivitet fra oss. Og vi trenger øvelse, erfaring og trening i å vende fokuset vårt *fra* å være ensidig opptatt av alle detaljer og konkreter i barnets beskrivelser og *til* å se etter, høre etter hva slags følelser barnet uttrykker med historien (s.172).

Voksne må speile følelsene til barna ved å sette ord på det vi ser. For selv om det alltid følger en følelsesmessig tilstand med det barna snakker om, er de som regel ikke bevisste på det selv (Kinge, 2006, s. 173). Noen ganger er det mest hensiktsmessig å la barnet uttrykke seg ferdig før den voksne sier/spør «Nå ser jeg du er lei deg/og da følte du deg sint?». Andre ganger er

det greit å spørre underveis i samtalen (2006, s. 172). Formålet med speiling er at barn kan oppleve å føle at andre virkelig *ser* dem bak den fasaden de noen ganger setter opp; og når barn opplever dette samtidig som de lærer seg å sette ord på følelsene sine, kan de gjøre seg mer kjent med de sårbare følelsene. Når barn og unge klarer å akseptere sine egne følelser, vil de også lettere sette seg inn i og akseptere andres følelser. (Kinge, 2006, s. 173).

Jo tidligere vi hjelper barn til å registrere, definere og uttrykke følelsene sine, desto lettere vil det være å forholde seg til dem og unngå å bli truet av dem. Jo mer kontakt med egne følelser, desto mer kan dette gi forutsetninger for innlevelse i andres. For å kunne gjøre seg kjent med sine egne følelser, utforske dem, gjøre seg fortrolig med dem, må de få utfoldelsesrom. Vi må la barn få tid og rom til å uttrykke seg, lenge nok til at «de får tømt seg». For da vil tanker og fornuft kunne ta over.» (Kinge, 2006, s. 176).

Kinge (2006) gjengir Irvin D. Yalom som har skrevet om det å få være lenge nok i følelsen og å få tid nok til å uttrykke den:

Den helende prosessen av følelsesmessig avspenning som oppstår når man kan få uttrykt følelsen, kalles «katarsis». Ved katarsis lindres presset i «trykkokeren» som går tilbake til normalen, slik at rasjonell tenking og konstruktive beslutninger kan finne sted. Derfor er denne ferdigheten så viktig. (Kinge, 2006, s. 176).

Vet barna at de har aksept fra de rundt seg til å uttrykke *alle* følelsene sine, ikke bare de gode, vil det skape en følelse av trygghet for barnet (2006, s. 177-178). Når voksne er anerkjennende ovenfor barnets følelser, og er i situasjonen med dem og speiler; hjelper det dem til å komme tilbake til normalen, slik at de klarer å tenke rasjonelt som sitatet over sier.

Foreldresamarbeid

Når foreldre kommer med innspill basert på deres kompetanse er viktig at barnehagelærere har en yrkesetisk og pedagogisk bevissthet, slik at de kan argumentere for og imot foreldres innspill (Glaser, 2013, s. 35).

Mange foreldre i dag er avhengige av barnehagens ekspertise, og søker støtte der når de trenger det (2013, s. 39). Dette forekommer oftere nå enn før, fordi barnehagens pedagoger og virksomhet har profesjonalisert seg innen omsorg for barn. Barnehagen tar en stor del av denne rollen som tidligere bare lå til familien (2013, s. 39).

Norges barnehager er lovpålagt til å drifte pedagogisk. *Rammeplan for barnehagen* (2017) er en forskrift til barnehageloven, som har detaljerte beskrivelser for hvordan Norges barnehager

skal drifte, og hvem som har ansvaret for hva. I den står det om alt fra hvordan vi skal la barn medvirke i hverdagen, hvordan vi skal sørge for et godt samarbeid mellom barnehage og hjem til alle de ulike fagområdene barnehagen skal tuft sin pedagogiske virksomhet på.

I denne oppgaven vektlegger jeg kapittel 5, «samarbeid mellom barnehage og hjem».

Grunnen til det er at barnehagen og hjemmet må samarbeide om barns beste, og noen ganger er det vanskelig å se hva barns beste er – derfor skal barnehagelærere med kunnskap om tema videreformidle denne kunnskapen på en god måte.

I kapittel 5 står det: «Barnehagen skal i samarbeid og forståelse med hjemmet skal ivareta barnas behov for omsorg og lek, og fremme læring og dannelse som grunnlag for allsidig utvikling, jf. Barnehageloven §1 og 4§.» (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 29).

Lekens rolle

Leken er forklart som en livsfunksjon for barn (Lillemyr, 2001, s. 22). Når barn iscenesetter hendelser i lek, vil de kunne se på hendelsen i nye perspektiver, og det er mulig for dem å finne andre løsninger eller forklaringer (Öhman, 2012, s. 183). Barn som har opplevd noe uforklarlig og har angst, kan oppnå en befriende følelse når de leker hendelsen/situasjonen ut i eksempelvis en rollelek. De emosjonelle og sosiale problemene kan også bli enklere å håndtere, fordi barn lærer gjennom leken. Under lek utvikler de særlig en større innsikt i det tema de leker ut (2001, s. 22-23).

Når barna leker ut en eventuell begravelse eller hendelse med andre barn i barnehagen, vil de gjennom leken kunne skape seg en forståelse av døden og elendigheten den medfører (Dyregrov, 2010, s. 125).

Ofta tror voksne at sorg ikke går så hardt inn på barn, fordi de skifter mellom å sørge og å være i full lek. Men barn er spontane, som gråter når de føler for det, og ler når de føler for det (Ekvik, 2010, s. 36). Om barna mister denne spontaniteten over sine egne følelser ved å begynne å dvele på sorgen eller tanker og oppgaver tilegnet de voksne, vil det ikke gagne dem. Barn sosialiseres, lærer og utvikler seg når de leker (Lillemyr, 2001, s. 20).

Det ansatte i barnehagen må gjøre på generell basis, er å snakke om følelser, selv vise følelser, vise toleranse og å anerkjenne og vise barn at vi respekterer dem og deres følelser. Barn trenger de ansatte rundt seg eller involvert i leken for leken (især rollelek) er så komplekst at de må veiledes (Öhman, 2012, s. 19).

Ettersom leken er så sentral for barns utvikling må særlig barnehagelærere dele av den kunnskapen. Slik at også resten av personalet forstår at vi tar ikke barn på alvor, om vi ikke anerkjenner deres uttrykk og utfoldelse gjennom lek (Lillemyr, 2001, s. 25). Personalet må bli bevisste på sine holdninger i og rundt lek (s. 25). Det kan være svært ødeleggende om barnet som leker ut sin fars død, blir stoppet fordi en barnehageansatt har en personlig tanke om hva som er rett eller galt; eller synes det er ubehagelig å vitne en slik lek.

Kildekritikk

Noe av teorien jeg bruker om barn i sorg, er så gammel som 14 år. Likevel har jeg valgt teori som passer ut fra min og informanters empiri. I forordene i boken *Sorg hos barn* blir Atle Dyregrov beskrevet av barnepsykolog Magne Raundalen som nummer én blant fagpersoner i Norge når det gjelder omsorg for barna som er i sorg og krise (Dyregrov, 2006). Søk på relevante tekster på internett og informasjon fra utdannelsen gjør at jeg er trygg i å bruke «eldre» bøker i denne oppgaven. Jeg har flere bøker om de ulike tema, slik at påstander blir dobbeltsjekket opp mot flere av dem.

Presentasjon av funn og drøfting

I dette kapittelet presenterer jeg resultater fra intervjuene. For å få gode og relevante analyser av datamaterialet, velges noen funn fra intervjuguiden. Funnene blir knyttet til teori og egne refleksjoner. Formålet med denne bacheloren var å finne ut hvilke møter informantene hadde med personalet i barnehagen i og rundt dødsfallet. Dermed, ut i fra deres erfaringer og egen empiri, finne ut hvordan barnehagepersonell kan støtte barn i sorg – og være en veileder/støtte for familien til barnet.

Informantenes opplevelser og sorgreaksjoner

Det er ikke slik at barn bare har én måte å sørge på. Det finnes heller ikke noen faste faser de trinnvis skal følge (K. Dyregrov, A. Dyregrov & Lytje, 2018). Det er mange faktorer som påvirker hvordan de reagerer. Barnets reaksjoner kan formes ut fra relasjonen barnet hadde til den døde, hvilken personlighet barnet har og omsorgs-miljøet rundt barnet. Om barnet er til stede når dødsfallet skjer, finner den døde, eller opplever hendelsen som førte til døden så øker traume-virkningene (K. Dyregrov m. fl., 2018).

Oda og Tine var rundt fem år døde deres fedre, og ifølge Dyregrov (2006) var de i den alderen (5-10 år) hvor de var under utvikling av den gradvise forståelsen av at den som en død ikke kan komme tilbake, fordi alle livsfunksjoner har stoppet. «Når du er død, så er du død.» (s. 18). Det kan være vanskelig for barn å forstå døden før dette, for før den alderen har de som regel ikke utviklet en stor nok forståelse for funksjonen kroppens organer har (s. 18).

Begge informantene opplevde dødsfall som har størst konsekvens for barnet da de mistet sine fedre. Å miste en forelder gjorde at de mistet en av sine to nærmeste omsorgsgivere som sto for uendelig kjærlighet til barnet sitt. Det å miste en forelder medfører oftest mindre stabilitet i hverdagen og større forandringer gjennom livet (Dyregrov, 2006, s. 41). Og for Tines del ble en av de store endringene at hun fikk en stefar inn i livet sitt året etter pappaen døde. Hun så tidlig på sin stefar som en god farsfigur, som har gjort henne godt i livet.

Oda forteller at da hun fikk dødsbudskapet fra slektningen som tok vare på henne, skjønnte hun nok ikke så mye hva som innebar i det at han var død. Også i ettertid reagerte hun ikke så mye selv; men hun hadde et storesøsken hun noen ganger kopierte atferden til, fordi det søskenet var mye sint etter deres fars bortgang. Skrek søskenet så skrek Oda også. Oda sier «... hen var rasende. Hen var så sint. Og jeg tegnet.». Da jeg spurte om hun husket søskenet som sint, svarer Oda at hun ikke kan huske så mye av det. Men hun husket når de la seg for å sove og

moren var inne hos henne at søskenet gråt fra det andre soverommet og sa at mor ikke var glad i hen. Da mor gikk til søskenet, så gjorde Oda det samme.

Uttrykk gjennom tegning

Odas mor viste henne en tegning hun hadde laget da hun var liten. Tegningen inneholdt huset deres hvor Oda satt i det ene vinduet i overetasjen. Over huset hadde hun tegnet flere gråtende skyer.

Gjennom tegning kan barna uttrykke noen av de mest sentrale øyeblikkene i deres sorg eller opplevelse av hendelse. Det å tegne er en trygg måte for barn å få utløp på, og gjennom tegningen kan barna symbolsk eller direkte gi en pekepinn på hva som er viktig å bearbeide (Dyregrov, 2010, s. 122).

Min egen erfaring med tegning da jeg var barn, gjorde at jeg trodde noe var feil med meg. Jeg tegnet så hardt eller malte så mye på et punkt at jeg lagde hull i arket. Dette gjentok jeg i mange år, og hadde slik effekt på meg at jeg trodde jeg var dårlig å tegne og humøret mitt var ofte aggressiv/innelukket.

Barna som tegner etter traume skal ved hjelp av de voksne rundt seg, få mulighet til å tegne mestrings-tegninger, som gjør at de kommer seg et steg videre i sorgprosessen (2010, s. 124). Hadde min metode blitt fanget opp av noen som hadde kunnskap om tegning og barn som sørger, ville jeg kanskje klart og kommet meg forbi traumet jeg satt fast i. For med mestrings-tegninger kan barn tegne seg inn i handlingen som en medspiller som takler situasjon slik at hendelsen kan få et annet utfall. Det er bra for barn å ha slike fantasier om intervensjon, for om de står fast i det samme tankemønsteret vil hendelsen stå som uforandret i barnets liv (2010, s. 124).

Måten Oda uttrykte sin sorg gjennom tegning på er med på å hjelpe barn til å prosessere handlingen og sorgen på en god måte.

Minner

Tine beskriver deler av dagen da hennes far døde helt ned til små detaljer, som følelser, det fine været, små ting hun så og hva andre gjorde. Dette er en dag som ofte titter frem. Hun kan kjenne lukter som minner om den dagen faren hennes døde. Hun husker spesielt stemningen og at hun kjente irritasjon over en av de ansatte på sykehuset, som bare prøvde å hjelpe. Slike sterke minner kan «brenne seg fast» hos barn hvor inntrykk kan feste seg i alle sanser, slik at sterke hukommelsesspor dannes. Dersom barn blir vitne til dødsulykker eller dersom de finner

den døde, kan dette bildet feste seg som en «indre videofilm».» (Dyregrov, 2006, s.24). I både Tine og Odas tilfelle skjedde dette, da de begge var der under hendelsene.

Tine hadde mange minner fra sin far. Hun er helt sikker på at de er hennes egne minner, for hun husker følelsene hun hadde. Hun sier at det er godt å ha de minnene. Tine har helt siden faren døde, snakket fritt om han. Hun har møtt mye forståelse og har i løpet av sin oppvekst snakket mye om ham med andre.

Oda derimot har minner fra barndommen sin, men personene som døde da hun var liten er ikke med i de minnene. Før faren hennes døde, hadde en av besteforeldrene hennes gått bort. Og i tillegg opplevde hun at et barn i barnehagen døde i en ulykke. Oda sier hun bare husker den traumatiske hendelsen som ledet til farens død, hvor hun opplevde å se at han hadde vondt. Forskning viser til at mennesker som har opplevd traume kan ha «skjulte» minner fra hendelsen (Dyregrov, 2010, s. 65). Oda har en tanke om at minnene hun har av de døde ligger latent et sted og at hun skulle ønsket at hun husket mer fra personene. Hun snakker ikke noe særlig om sin far.

Minner fra barnehagen

Det første Tine gjorde da hun fikk intervjuguiden i hendene, var å sende melding til barnehagelæreren som jobbet i hennes barnehage da hun var barn. Tine lurte på om de gjorde noen tiltak rundt henne da hun startet i barnehagen, bare få måneder etter faren hennes døde. Barnehagelæreren hadde svart at de ikke hadde andre tiltak inne enn å være veldig oppmerksomme og bevisste på å yte god omsorg for henne. Det var rom for Tines reaksjoner og at hun kunne få prate når hun trengte det. Tine forteller selv at hun alltid ble møtt med varme og omtanke, og følte seg hørt til enhver tid. Dette til tross for at hun tenker tilbake på seg selv som et barn som krevde mye oppmerksomhet.

Emilie Kinge (2006) beskriver at barn som opplever at voksne som deltar i barnas fortellinger og historier; som speiler barnas følelser og benevner dem selv i kampens hete, har større muligheter til å kunne snakke om sine følelser (s. 175-176).

Svaret fra barnehagelæreren samsvarte godt med Tines oppfatning fra den tiden hun gikk i barnehagen. Men særlig én hendelse husker hun godt, hvor hun kjente på en god støtte fra personalet: *En gang skulle barna lage farsdagskort i barnehagen. Hun hadde sagt at hun ikke hadde en pappa å lage kort til. Da hadde de sagt at selv om faren var død, så var han fremdeles faren hennes og de mente på at hun kunne lage et kort til ham uansett. Hun kunne også ta kortet med til graven om hun ønsket det.*

Holdningen barnehageansatte har under samtaler og samspill med barn er alfa omega for hvordan barna blir ivaretatt i situasjonen. Tar ikke de ansatte hensyn til barnets subjektive mening og tanker vil de hemme en god kommunikasjon (Ruud, 2011, s. 28-29).

Hun føler at hun fikk god støtte fra barnehagen, og at den var akkurat det hun trengte etter å ha mistet faren sin. Hun fikk snakke, leke og være seg selv. Hun var det barnet som var positiv, snakket mye og krevde den oppmerksomheten hun trengte. Hun var et barn som trengte nærhet og gav nærhet, hun ville gi mange klemmer. Dette følte informant at hun fikk aksept for i barnehagen.

Odas mor fortalte henne i forkant av intervju at pedagogen som hadde ansvar for henne, kom hjem på besøk til dem før hun begynte i barnehagen. Oda forteller også at hun har gode minner fra barnehagen. Da Oda startet i barnehagen igjen, fikk hun lov til å dra på kjøretur sammen med pedagogen helt alene. Da de kom til butikken sto det en klovn der, som sa hun hadde vunnet samtidig som han gav henne godteri. I ettertid tror hun at alt var laget for henne, for å være hyggelig.

Et annet minne hun har er fra da gutten som gikk i samme barnehage som henne, omkom. Da hadde de lystenning i barnehagen for å minnes ham. Hun tror de gjorde dette ritualet hver dag i en gitt periode.

Fra biperson til hovedperson

Siden barn ofte blir bipersoner når noen i nære relasjoner dør, er det viktig at de ansatte i barnehagen nøster opp i tankene deres, og snakker om sorgen de har inni seg (Ekvik, 2010, s. 18). Det er høyst sannsynlig at de får mye nærhet, godsnakk, varme og lange klemmer fra deres kjære, men det kan også stoppe opp der. Barn trenger på samme måte som voksne, å få utløp for sine tanker og følelser (2010, s. 18). De får ikke dekket sitt fundamentale behov før noen ser på dem som hovedpersonen i sorgen og åpner opp for samtale hvor fokuset er på dem (s. 18).

Det skjer nok alt for ofte at om ikke barna nevner det selv, så lar vi i barnehagen temaet *sorg og død*, passere. Men hva vet vi i barnehagen om hva som foregår inni barnet? Kan det være vi overser alt for mange undertrykte tanker og følelser, fordi vi ikke tør, eller har kunnskap til å spørre barnet?

Tine har mange minner av sin far. Likevel vet hun ikke om alle minnene hun har er bare hennes, eller om hun har lagret andres minner, siden de snakkes mye om i hennes familie.

Men hun har et særlig minne av hennes far, for det var bare hun som var tilstede sammen med ham.

Tine skildrer at hun sitter fremme i bilen sammen med faren sin. Han har fjell/berg på sin side og hun føler at på sin side er det et stykke ned til vann/hav. Hun har en god følelse av at hun dør av med hodet lent mot døren. Hun lukker opp øynene og ser på faren sin. Han ser tilbake og smiler mot henne. Hun tenker på dette minnet som et forklarende bilde på hvordan deres forhold var. At pappaen kjente at hun hadde åpnet øynene og så på han. Et bånd til hverandre.

Hun gir sin mor mye av æren for hvordan hun tenker på sin far. For moren investerte mye tid på samtaler om Tines følelser og faren. Tine fikk ikke vite før et tiår senere at moren og faren ikke hadde et godt forhold og var på tur til å forlate hverandre. Så hun er veldig takknemlig for at moren la bort sine følelser i så mange år. Dyregrov (2010) viser til at barn er aller nærmest sin egen tapsopplevelse, selv om de også er veldig opptatt av hvordan de andre rundt seg har det, og det er svært viktig å oppleve å bli møtt på sin opplevelse (2010, s. 19). Moren til Tine gjorde henne til hovedperson i sin sorg. Tine mener at den gode måten hun har blitt møtt på i sorgen sin i barndommen, har gjort henne trygg på å snakke om det senere i livet. Hun ser for seg at om hun hadde blitt møtt med avvisning ville det vært vanskeligere å snakke om sine følelser.

Oda forteller at de kom seg ganske raskt i normal gang igjen og at moren fokuserte på å tidlig ta tilbake hverdagen igjen etter dødsfallet. Barna ble sendt på skole og i barnehagen og på ettermiddagene dro de på korøvelser.

Samarbeid mellom barnehagen og familien – og støtte av barn

For at barnehagen kan støtte barna på best mulig måte etter dødsfall i nære relasjoner, er det naturlig å ta med hvordan barnehagen også støtter familien og veileder/støtter barnets foresatte. Dette er fordi barnehagen har ansvar for et godt samarbeid med hjemmet for å ivareta barnets behov for omsorg (Utdanningsdirektoratet, 2017, s. 29).

Barnehagen skal sørge for at den rammede familien har én til få kontaktpersoner å forholde seg til. Dette for å minimere belastningen det kan være av å ha kontakt med flere (K. Dyregrov m.fl. 2018).

Ikke alle barn som har opplevd dødsfall i nære relasjoner får kraftige reaksjoner i ettertid (Dyregrov, 2010, s. 92) det er likevel viktig at barnehagen er obs på dette og har kunnskap om reaksjonsmønstre og hva de bør gjøre for å støtte barn og dets familie i perioden.

Tine deler at hun i sin oppvekst har vært svært følsom, og at hun noen ganger har reagert med sterke reaksjoner. Hun tror det kan virke litt for ekstremt for de som er rundt henne når hun reagerer. Men fra hun var liten, har hun alltid vært veldig i kontakt med sine følelser. Anne Kirsti Ruud (2011) forklarer at barn som ikke får hjelp til å skape en mening rundt hendelsene som har skjedd, vil skape sine egne meninger. Barna danner seg fantasier som i langt større grad er tyngre å bære med seg enn sannheten (s. 21).

Åpenhet om det som har skjedd og hvordan barn og foreldre har det, har en klar fordel for barnet. Det er viktig at barnehagelæreren snakker med det sørgende barnet om hvordan barnet har det, for det er med på å skaffe et fullstendig bilde av hva barnet egentlig opplever og hvordan barnet reagerer på det (Dyregrov, 2010, s. 61).

Erfaringer jeg har gjort meg som venn, familie og ansatt i barnehagen over mange år, er at mange er redd for å fortelle barn sannheten om det tragiske som har hendt i familien. Det kan virke som det beste alternativ for foreldrene er å skåne barnet. Men når de gjør det kan barnet få det vondt verre. For de voksnes håndtering av hendelsen kan vanskeliggjøre barns sorg (Dyregrov, 2006, s. 65).

Her har særlig barnehagelærerne mulighet til å veilede/gi råd foreldre til hvordan og hvorfor de bør informere barnet fakta rundt hva som skjedde med den som døde. For barna har de samme behovene som voksne for å gjøre det de ikke forstår, virkelig. De har stort behov for å ha noe håndgripelig å fokusere på i sin sorg i stedet for fantasier (Dyregrov, 2006, s. 81).

Opplevelsen barna har, er laget av informasjon de får fra de nære rundt seg (Ekvik, 2010, s. 33). Selv om barna kanskje ikke er gamle nok til å ha ordforrådet til å uttrykke sitt savn og tanker om den døde, så opplever de sorgen. Med tanker basert på fantasi kan sorgen deres bli mye vanskeligere å takle, enn når de har fått faktaopplysninger.

Om foreldre ikke vet det eller har tenkt på det, må barnehagelæreren dele kunnskap om at barn bør få delta i dødsritualene. For barna trenger å vite at den døde skal begravnes under jorden, og de trenger å være med i begravelsen, slik at barnets fornektelse av tap ikke blir forsterket. Det kan også hjelpe dem om de får være med på syning (Dyregrov, 2006, s. 81). Men de voksne må likevel tenke på at om de vet at de selv reagerer sterkt under eksempelvis syning, så kan det være bedre at barnet ikke deltar. Slik at den voksne ikke bidrar til å skape et traume (2006, s. 81).

Ungdom i 13. årssalderen bekrefter at det er viktig for dem å delta da de ble spurt om hvordan de synes voksne skal hjelpe barn/ungdom som sørger. 100 % av dem svarte at voksne hjelper ved å snakke med dem. 100 % av jentene og 83 % av guttene i undersøkelsen mente også at de voksne hjelper om barn/unge får være med i ritualene (å se den døde, være med i begravelse o.l.) (Dyregrov, 2010, s. 73).

Oda deltok i farens begravelse, men hun så han aldri igjen etter den traumatiske hendelsen de opplevde hjemme. Det siste og eneste hun husker fra ham, var at han hadde det så vondt.

Tine, mamma og søster prøvde så godt de kunne å rekke til sykehuset i tide da faren døde. De kom for sent, men hun spurte mor om hun trodde han enda hørte henne om hun snakket. Mor svarte at hun trodde det, og hun oppfordret til å snakke med ham. Selv om Tine skjønnte at han var død, så satt hun seg ned og snakket til ham.

Det litt absurde, men normale

Under intervjuene slo det meg at jeg hadde et felles likhetstrekk på en reaksjon etter dødsfall som mine informanter også hadde opplevd. Vi hadde alle tre følt en skam rundt noe vi sa til andre etter dødsbudskapet. For vi alle tre hadde nesten opptrådt som «kry» (i mangel på et bedre ord) da vi fortalte noen at våre slektninger var død. I mitt tilfelle hadde jeg gledet meg til å fortelle vennene mine om hendelsen, og reagerte med skuffelse da jeg forsto at mamma allerede hadde informert dem. Både Oda og Tine hadde sagt med et smil om munnen og munter stemning til en voksen at deres far/besteforelder var død.

Vi alle tre har opp gjennom barneskole og ungdomsår skjemtes når vi har tenkt på det. Men som Oda sa under intervjuet, så hadde hun tenkt på det som absurd; men gjennom sin utdanning innenfor pedagogikk, hadde hun fått større kunnskap om barnas reaksjoner og at det er mye variasjon i normal atferd. Tine delte også at det ikke er så alt for mange år siden hun hadde klart å legge skammen bak seg. Hun måtte si til seg selv at hun bare var et barn på fem år. Hun ville ikke sagt det på den måten i voksen alder, ei heller i ungdomstiden men at det kanskje er normalt at en femåring tenker litt lett på det.

Dyregrov (2006) mener at voksne omsorgsgivere etter et traume bør snakke med barn om skam og skyldfølelser, selv om barna ikke har sagt noe om det. Den samtalen bør skje når det er naturlig å snakke om den døde, særlig om barnet har tatt initiativ til å snakke om personen. Den voksne kan blant annet si «Det er vanlig at vi føler vi har gjort noe galt når ... har du kjent på det?» (s. 109). Det er tenkelig at noen av oss som opplevde å føle på skammen av det vi tenkte, følte og sa, ville ha følt oss bedre om noen hadde tatt den samtalen tidlig med oss.

Å støtte barns uttrykk

For at barn skal få hjelp til å sette ord på de tankene og inntrykk de har, så er det viktig at barnehagen lar dem få leke, fremstille verbalt eller skriftlig det som hendte. Dette skal de ha anledning til å gjøre på en trygg arena med støttende voksne i nærheten som setter ord på det som har hendt (Dyregrov, 2010, s. 112).

Når barn får hjelp til å gå gjennom hendelsen på en slik måte, vil de kunne få en større forståelse for det som hendte. Da vil de kunne uttrykke sine følelser og tanker som er knyttet til traumet, og de vil kunne få mer kontroll på minnene sine (s. 113). Barn som ikke får denne type støtte, kan bruke unngåelsesstrategier både bevisst og ubevisst. Om ikke voksne er tilstede og hjelper barnet igjennom prosessen, kan det også oppstå oppfattelser som er feilaktige av selve hendelsen, årsak til hendelsen eller tiden rundt den – da kan det ofte oppstå selvbredelser (s. 113) «Jeg skulle vært der», «Hadde ikke jeg gjort slik, så ville det endt annerledes ...».

I samtaler med det sørgende barnet kan det være lurt at barnehagelæreren har med seg en bamse eller figur, slik at barnet kan holde den eller snakke med den. En studie viste til at barn tiller sterke følelser i bamsen enn til seg selv. Det kunne tenkes at det var lettere for barna å håndtere de uttrykte følelsene når de overførte dem til noen andre (Dyregrov, 2010, s. 126-127).

Hvordan barnehagepersonell kan støtte de sørgende barna

Dyregrov (2010) har skrevet noen punkter med råd til andre voksne (andre enn foreldre og det hjelpeapparatet som var der under hendelsen) nært barn som har opplevd noe traumatisk.

Noen av punktene er relevante mot barn i sorg og hvordan ansatte i barnehagen kan støtte dem. Under er et utdrag av rådene (jeg velger å omformulere den opprinnelige teksten, slik at den passer inn til settingen mot den gitte problemstillingen):

- Barna må få eksplisitt lov til å reagere.
Reaksjonene barn har kan de holde tilbake om de er usikre på hvordan voksne rundt dem takler reaksjonene (2010, s. 120). Derfor skal vi i barnehagen si at uansett hvordan de reagerer så er det greit. Vi kommer til å være der uavhengig av hvordan de reagerer.
- Barnehagen må jobbe for at barn anerkjenner og aksepterer det som har skjedd.
Med dette menes det ikke at barna skal få all fakta slengt mot dem, på det grunnlaget at vi er redd for at de skal danne seg fantasier istedenfor. Men for å hjelpe dem ut av en eventuell benektelse (s. 120). Vi unngår å skape håp om at det ikke har skjedd ved å eksempelvis si (det vi sier må tilpasses til alder og barn): «Ja, pappa er død, og det betyr at hjertet har stoppet å fungere og at han har sluttet å puste. Når det skjer med kroppen vår, så fungerer den ikke mer. Han blir ikke å komme tilbake, og det har vi lov å være sint/lei oss for ...».
- Barnehagepersonalet må vise dem og si at vi kommer til å være der og støtte barna uansett når de måtte trenge det i tiden som kommer (s. 120).
Noen barn har opplevd svik før, og kan være veldig sårbare for ny avvisning. Derfor er det viktig at barnehagen viser dem at vi er der for dem uansett hvordan de reagerer og føler.
- Barnehagen skal hjelpe barna til å normalisere og legitimere følelser, tanker de har, atferd og deres opplevelse. Barn kan bli skremte av de reaksjonene de opplever, for de har som oftest ikke følt disse følelsene og opplevd en slik hendelse som dette før. De har ingenting å sammenlikne dette med, som kan hjelpe dem å forstå reaksjonene sine. Derfor må de ansatte hjelpe dem med å sette ord på det som skjer (s.120-121).

Er kirkegården hvor personen er begravet i nærheten av barnehagen, kan en ansatt ta med barnet til gravsteinen og snakke om personen. Dette kan én voksen gjøre sammen med barnet de første gangene. Så kan vi om barnet ønsker det, ta med en liten gruppe av venner, slik at

barnet får vist personens gravsted til de andre og det får kjenne at de andre deltar i barnets sorgprosess.

Avslutning

I denne oppgaven har jeg sett på hvordan barnehagepersonell kan støtte barn i sorg gjennom de to intervjuene med Oda og Tine. Jeg fant ut under begge intervjuene at de har blitt støttet i sin sorgprosess da de var barn. Dette er forklart med teori om tematikken sørgende barn som underbygger. Men det er fortsatt mye som kan forskes dypere på i et så stort temaområde som dette, for eksempel situasjonene som ledet til skamfølelse.

Pedagogene som var i barnehagene til Oda og Tine kan nærmest fungere som et eksempel på hvordan støtte av barn *kan* gjøres. For barn sørger ulikt, og det er mange forskjellige måter en barnehageansatt kan støtte barnet på. Men med anerkjennelse og det å støtte det subjektive barnet i *sin* sorg kan bidra til at barna får en så god sorgprosess som mulig. Og skal vi tro forskning til nå, og egne erfaringer blant flere av oss vil jeg tro, så trenger vi alle oppmerksomhet og at noen forsøker å forstå oss og lytte når vi sørger.

For å svare på problemstillingen, kan altså barnehagepersonell støtte barn i sorg ved å la barna få rom til å sørge med de reaksjonene de uttrykker. De skal bli fortalt at det de føler og gjør, er normalt og at de ikke er alene om å føle det slik. Barna må få lov til å være helt inntil, og gi klemmer som mottaker tar imot med åpne armer, slik Tine gjorde og opplevde i hennes sorgprosess. Tegning, lek og andre uttrykksmåter skal barnehagen ha et stort fokus på, fordi vi kan fange opp hvor barn er i sin sorgprosess og om de trenger hjelp og veiledning under disse aktivitetene.

Innledningsvis fortalte jeg at jeg ønsket å finne barnestemmen i dette tema, og det har jeg fått et innblikk i, i møte med Oda og Tine og teorien jeg har funnet. Siden Oda og Tine hadde gode erfaringer med voksne i deres sorgprosess, har jeg sett at barn også i det tidsrommet jeg var barn, ble behandlet med respekt. Det var god kunnskap rundt tema i den tiden også. Men jeg har jo gjort meg opp noen tanker om at hvis jeg hadde intervjuet andre, eller gjort en stor undersøkelse, så kunne vi fått flere varierte og interessante funn. Likevel er jeg glad for å høre at barnehagepersonell har vært til stor hjelp i sorgprosesser. Hvem vet, kanskje jeg også hadde stor hjelp, men bare husker det som var dumt?

Referanseliste:

Dalland, O. (2017). *Metode og oppgaveskriving*. (6.utg.). Oslo: Gyldendal.

Dyregrov, A. (2006). *Sorg hos barn. En håndbok for voksne*. (2.utg.). Bergen: Fagbokforlaget.

Dyregrov, A. (2010). *Barn og traumer – en håndbok for foreldre og hjelpere*. (2. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.

Dyregrov, K., Dyregrov, A. & Lytje, M. (2018). Dødsfall i nær familie – hvordan skolen kan ivareta eleven. *Bedre skole*. Nr.1/2018.

Hentet fra <https://utdanningsforskning.no/artikler/dødsfall-i-nar-familie-hvordan-skolen-kan-ivareta-eleven/> (30.04.20).

Ekvik, S. (2010). *Tårer uten stemme. Når barn er blant dem som sørger*. Trondheim: Verbum.

Glaser, V. (2013). *Foreldresamarbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kvale, S. & Brinkmann, s. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju*. (3.utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.

Lillemyr, O. F. (2001). *Lek på alvor*. Oslo: Universitetsforlaget.

Ruud, A. K. (2011). *Hvorfor spurte ingen meg? Kommunikasjon med barn og ungdom i utfordrende livssituasjoner*. Oslo: Gyldendal.

Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse - en innføring i kvalitative metoder*. (5.utg.). Bergen: Fagbokforlaget.

Utdanningsdirektoratet. (2017). *Rammeplan for barnehagen*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.

Öhman, M. (2012). *Det viktigste er å få leke*. Oslo: Pedagogisk forum.

Vedlegg

Informasjonsskriv og samtykkeerklæring

DronningMaudsMinne

HØGSKOLE FOR BARNEHAGELÆRERUTDANNING

Vil du delta i bachelorprosjektet

«Barn i sorg»?

Mitt navn er Lene-Mari Antonsen Wallmann, jeg er fjerde års student ved Dronning Mauds Minne Høgskole på arbeidsplassbasert barnehagelærerutdanning.

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et intervju knyttet til min bachelor-oppgave.

Formål

Min bacheloroppgave skal handle om *barn i sorg* og i problemstillingen min er: *På hvilken måte kan barnehagepersonell støtte barn som opplever sorg etter dødsfall i nære relasjoner?*

I den forbindelse ønsker jeg å ha en samtale med deg i form av intervju for å høre om dine personlige erfaringer fra din barndom.

Samtalen tar plass etter du har fått lest igjennom intervjuguiden noen dager i forveien, slik at du får reflektert rundt minnene dine.

Denne prosessen har vi også avtalt muntlig, da det er viktig at du er forberedt på at intervjuet er personlig og at samtalen kan vekke minner.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Dronning Mauds Minne Høgskole for barnehagelærerutdanning er ansvarlig for prosjektet.

Hva innebærer det for deg å delta?

Under intervjuet kommer jeg til å anvende en diktafon, som jeg ordrett skal transkribere. Du vil få muligheten til å lese over transkriberingen og gjøre endringer før den blir brukt til forskningsmateriale i bacheloroppgaven.

Intervjuet kan vekke minner, da det handler om dine personlige erfaringer.

Det blir satt av god tid til hele intervjuprosessen, fra start til slutt. Du har også anledning til å ta pauser om du trenger det.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- Innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg
- Få rettet personopplysninger om deg
- Få slettet personopplysninger om deg
- Få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- Å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da bli anonymisert. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Jeg vil bare bruke opplysningene om deg til formålene jeg har fortalt om i dette skrivet. Jeg behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Lyd-opptak fra intervjuet vil bli slettet umiddelbart etter transkribering.

Alle personlige opplysninger vil holdes anonymt. Det er kun jeg som har tilgang til denne informasjonen. Du vil også holdes anonym for veiledere.

Hva skjer med opplysningene dine når jeg/vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes i mai/juni. Alle personopplysninger vil bli slettet innen prosjektslutt. Notater med sensitiv opplysning og transkribering vil også bli slettet og makulert etter den innleverte oppgaven har hatt sensur.

På oppdrag fra Dronning Mauds Minne Høgskole for barnehagelærerutdanning har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til bachelorprosjektet, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Dronning Mauds Minne Høgskole for barnehagelærerutdanning ved.
- Vårt personvernombud: Hans Christian Ristad, Dronning Mauds Minne Høgskole for barnehagelærerutdanning.

Med vennlig hilsen

Prosjektansvarlig

Student

Gunn Anita Søraunet

Lene-Mari A. Wallmann

E-post:

E-post: E-postadresse

Telefon arbeid:

Telefon: telefonnummer

Sveinung Næss

E-post:

Telefon:

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet *Barn i sorg*, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju.

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, i mai/juni.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Intervjuguide

Intervjuguide

Tema: Barn i sorg.

Problemstilling: «På hvilken måte kan barnehagepersonell støtte barn som opplever sorg etter dødsfall i nære relasjoner?».

1. Hvor gammel var du da du opplevde dødsfallet?
  - Hvilken relasjon hadde du til den avdøde?
2. Hvordan var omstendighetene rundt dødsfallet?
  - Er det noe spesielt du husker som du ønsker å dele?
3. Hvordan reagerte du i ettertid på dødsfallet?
  - Er det noe spesielt du husker at du lekte med eller noen spesiell du lekte med?
  - Var du mye sammen med de andre barna i barnehagen, eller holdt du deg for deg selv?
4. Hvordan ble du møtt i av personalet i barnehagen etter dødsfallet?
  - Hadde du noen ansatte du hadde nær tilknytting til?
Eventuelt hvem og hvordan var deres relasjon, kan du beskrive?
  - Ble noe spesielt gjort for deg, eller mot deg i perioden rundt/etter dødsfallet?
5. Hva skulle du ønske at personalet gjorde/ikke gjorde eller gjorde annerledes i møte med deg i sorgen?
6. Har du noe mer å tilføye?